

KADOC- nieuwsbrief

2010/4

Inhoud / 4 *De familie de Bethune: archief en bibliotheek. Ontsluiting en publieke valorisatie* / 10 *Maurice Denis en België. Nieuw Artes-boek* / 16 *The Maritain Factor. Maritain en de modernistische kunst in het interbellum* / 20 *Blik op religie op blik. Zomerse tentoonstelling*

Cover en blz. 3: enkele blikken dozen die worden gepresenteerd op de tentoonstelling "Blik op religie op blik" die nu in KADOC te zien is. Zie ook blz. 20.

De familie de Bethune: archief en bibliotheek Ontsluiting en publieke valorisatie

Gwenny Vlaemynck

Huishoudboekjes, liefdesbrieven, oude kookrecepten, persoonlijke aantekeningen Het zijn allemaal zaken die terug te vinden zijn in het archief van de familie de Bethune. Ze bieden een uitzonderlijke kijk op het dagelijkse familiale leven van die adellijke familie en vormen zonder twiifel een belangrijke bron voor diverse onderzoeken. Om die unieke documenten op een goede manier te bewaren, te ontsluiten en bij een breder publiek bekend te maken, ging in juli 2009 met de steun van de Vlaamse overheid een project van start. Onder begeleiding van onder meer FARO (Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed) en KADOC-K.U.Leuven optimaliseert de Stichting de Bethune de ontsluiting en publieke valorisatie van het archief en de bibliotheek van de familie de Bethune in Marke (Kortrijk). Het project moet als voorbeeld dienen voor de vele zelfstandig bewaarde familiearchieven die Vlaanderen rijk is.

De familie de Bethune Al sinds de achttiende eeuw speelt de familie de Bethune een belangrijke rol in het politieke, economische en artistieke leven van de regio Kortrijk en bij uitbreiding Vlaanderen. Hun oudste bekende voorvader was Louis Bethune (1551-1632), een landbouwer afkomstig uit Mont-Saint-Aubert, nabij Doornik. Via Pierre Bethune (1672-1735) trok de familie richting Rijsel, waar ze later een welvarende specerijenhandel oprichtte. De jongste zoon van Pierre Bethune,

E DE SCHIER-GULDEN BRUILOET

van den weledelen Heer

Joan Bapt BARON BETHUNE Roms Graaf
met Mevrouw

Edwilda van Outryve dydewallie

Erwerpig Heer dat denken doet
aan uwer en uweren
dan Godesmen van Kinschone
en rolf kunstgeworden
het dachten en was allen met
de wien Gode versonden
en dat met hand en hart en moed
horen Gode heil versonden
Die dachten nu Gode moed
van heil een Kinschone
die storten uwen Gode
en stonden de Gode
Blijft alleen dan
gode in uwer
verheer verheer
breinmet onse
en seer kom de Gode
die Gode al Gode en Gode
dat I mensdom al Gode
zins onse Gode

dat I mensdom al Gode
van Gode mensdom
em Gode en mensdom
dat mensdom Gode
der mensdom Gode
die Kinschone Gode
door Gode met Gode
door Gode te rasen
die Gode Gode
dat Gode na Gode
loren Gode Gode
een Gode Gode
O Kinschone
dat wonder Gode
vuer Gode en Gode
dorn we in Gode
gode Gode Gode
vuer Gode Gode
vuer Gode Gode
vuer Gode Gode

van der Gode

Jean-Baptiste, verhuisde naar aanleiding van zijn huwelijk naar Kortrijk. Samen met zijn schoonfamilie richtte hij er een belangrijke linnenhandel op, het latere 'Bethune & fils'. De handelszaak bleef tot het midden van de negentiende eeuw actief.

Van dan af aan ging de familie zich namelijk meer politiek oriënteren. Felix Bethune (1789-1880) was lid van het Nationaal Congres, senator en burgemeester van Kortrijk. Zijn kinderen en kleinkinderen zouden in zijn voetsporen treden. Tot nu toe telt de familie maar liefst vier burgemeesters, drie senatoren, vijf schepenen, één gouverneur en één volksvertegenwoordiger. Ook op artistiek vlak liet de familie zich niet onbetuigd. Vooral Jean-Baptiste Bethune (1821-1894) verwierf als pionier van de neogotiek in België grote faam. Politiek-maatschappelijke en artistieke opvattingen waren in de negentiende eeuw immers nauw verweven.

De collectie de Bethune: rijk aan verscheidenheid

Joseph de Bethune (1859-1920) gaf aan de leden van de Oudheidkundige Kring van Kortrijk ooit de raad nooit een geschreven of gedrukt document te vernietigen, want na verloop van tijd zou het aan belang winnen en misschien zelfs onmisbaar worden. Deze uitspraak weerspiegelt de karaktertrek binnen de familie de Bethune om alles nauwgezet te bewaren. Die traditie resulteerde in een unieke archief- en bibliotheekcollectie van om en bij de 1300 strekkende meter.

Het rijke en veelzijdige familiearchief gaat terug tot 1724 en kan vanuit diverse invalshoeken worden bestudeerd. De uitgebreide correspondentie met familieleden biedt in de eerste plaats een belangrijke bijdrage aan de studie van het dagelijkse leven van een familie uit de hogere burgerij en later de adel. In de briefwisseling werden niet alleen de opvoeding, de studies, het huwelijk en de financiën besproken, maar kwamen ook praktische weetjes over koken, handwerk of ziektebeelden aan bod.

Over de politieke en socioculturele activiteiten van de familieleden bleef eveneens heel wat informatie bewaard. Het geslacht de Bethune speelde sinds de achttiende eeuw een belangrijke rol in het politieke leven van de streek. Dat weerspiegelt zich in de talrijke dossiers over hun benoeming tot burgemeester van Marke, Kortrijk of Oostrozebeke, hun lidmaatschap van de provincieraad, hun functie als senator of volksvertegenwoordiger, de verkiezingen, de arbeiderskwestie enzovoort. Het archief bevat ook veel dossiers over verenigingen, zoals de Oudheidkundige Kring van Kortrijk, de Harmonie Sint-Cecilia of het Genootschap van Sint-Vincentius a Paulo.

Een andere rijke bron voor onderzoek vormt het persoonsarchief van Jean-Baptiste Bethune (1821-1894). Zijn archief bestaat onder meer uit enkele honderden bouw- en restauratiedossiers, zo'n 3000 studietekeningen en maar liefst 5000 plannen, waaronder eenvoudige schetsen, gedetailleerde en met waterverf ingekleurde uitvoeringstekeningen en ontwerpstekeningen. Het betreft niet alleen ontwerpen voor bouwprojecten, maar ook voor meubilair, glasramen, vloeren, kandelaars, altaren, kazuifels enzovoort. Jean-Baptiste Bethune was dan ook een echte 'totaal-kunstenaar'. Belangrijk is dat zijn ontwerpen niet louter bestemd waren voor de regio Kortrijk, maar ook voor elders in Vlaanderen, Wallonië en zelfs het buitenland. Bekend zijn onder meer zijn ontwerp voor de koepel van de dom te Aken, het neogotische dorp Vivenkapelle en het kasteel te Loppem.

Tot slot kunnen ook het handelsarchief 'Bethune & fils' (1724-1856), de voormalige linnenhandel van de familie, en het archief van de onroerende goederen een belangrijke informatiebron vormen, evenals de documentaire collecties, met onder meer talrijke postkaarten, foto's, krantenknipsels en rouwbrieven.

Zicht in de bibliotheek van de familie de Bethune.

De bibliotheek kenmerkt zich net als het archief door haar verscheidenheid. Eerst en vooral is er de collectie West-Flandrica, met om en bij de 30.000 werken, die teruggaan tot de zeventiende eeuw. De collectie richt zich in hoofdzaak op de provincie West-Vlaanderen en de regio Noord-Frankrijk. Uniek zijn de 'miscellanea', waaronder heiligenlevens (onder meer van de Heilige Genoveva, de Heilige Godelieve en de Heilige Bonifacius), programmaboekjes, tentoonstellingscatalogi, wandelroutes, toeristische informatiefolders, reglementen (zowel stedelijke reglementen als bijvoorbeeld een reglement van de Automobile-club des Flandres), affiches, almanakken, onderwijsboekjes en talrijke overdrukken. Een tweede luik wordt gevormd door de naslagwerken. Een volgend onderdeel is de bibliotheekcollectie van Jean-Baptiste Bethune, die zich in hoofdzaak toespitst op de neogotiek. Een laatste belangrijke verzameling is de tijdschriftencollectie (1785-heden), met 683 verschillende - in hoofdzaak West-Vlaamse - tijdschriften, waarvan zo'n 150 nog lopend.

De Stichting de Bethune: zorg voor ontsluiting en valorisatie

Ondanks de wens van de familie de Bethune om alles zo goed mogelijk te documenteren en te bewaren, kon, zoals in veel familiearchieven, een zekere versnippering van het patrimonium niet worden vermeden. Diverse erfenissen zorgden ervoor dat de archief- en bibliotheekbescheiden over de verschillende takken van de familie verspreid raakten. Die versnippering werd halverwege de twintigste eeuw stopgezet en geleidelijk ongedaan gemaakt dankzij de inzet van de huidige pater familias, Emmanuel de Bethune (°1930). Om een herhaling van die problematiek in de toekomst te vermijden, richtte hij in 2004 de Stichting de Bethune op. Die heeft als doel te waken over de bescherming, het behoud, de uitbreiding en de eigentijdse invulling van de bestemming van de goederen en rechten verbonden met het erfgoedgeheel van de familie de Bethune. Ze zorgt ervoor dat het archief en de bibliotheek van de familie als geheel bewaard blijven.

Om het archief en de bibliotheek op een goede manier te ontsluiten en bij een breder publiek bekend te maken, ging de Stichting de Bethune diverse partnerschappen aan. Sinds de aanvang van het project wordt nauw samengewerkt met FARO, Erfgoedbibliotheek Vlaanderen, Centrum Vlaamse Architectuurarchieven (CVAa), de Erfgoedcel Kortrijk en KADOC. Ze verlenen expertise waar nodig en komen geregeld samen om de voortgang van het project te bespreken. Samen met de Stichting zoeken ze steeds naar oplossingen, waarbij de continuïteit en de langetermijngarantie centraal staan. Zo werd gekozen om zowel het archief als de bibliotheek onder de KADOC-koepel toegankelijk te maken.

Het archief wordt ontsloten via de databank Scope. Dit systeem maakt deel uit van LIAS, het Leuvens Integraal Archiveringssysteem dat in 2002 werd opgestart. De databank volgt de internationale standaarden inzake archiefontsluiting (ISAD-G) en is voldoende gebruiksvriendelijk, zodat de Stichting voor de ontsluiting van haar erfgoedcollecties aansluiting kan vinden bij het professionele erfgoedveld. Daarnaast legde de Stichting contacten met de Beeldbank West-Vlaanderen om een deel van haar rijke collectie postkaarten en foto's toegankelijk te maken. Verder wordt ook samenwerkt met de online databank ODIS, waarin gestructureerde informatie wordt opgenomen over het Vlaamse en Belgische middenveld.

Voor de ontsluiting van de bibliotheek werd geopteerd voor de professionele bibliotheekcatalogus Aleph. De integratie in een groot netwerk geeft aan de collectie namelijk een grotere zichtbaarheid en zal de invoer eveneens versnellen door het principe van 'shared cataloguing'. Bovendien is de Stichting met die catalogus niet alleen zeker van een duurzame ontsluiting, maar zorgt die werkwijze ook voor een inbedding in het cultureel erfgoedveld, een noodzaak voor privéarchieven, die vaak verborgen blijven voor het brede publiek.

Behalve een goede ontsluiting is ook de valorisatie van de erfgoedcollectie onontbeerlijk. Om dat te verwezenlijken wordt momenteel gewerkt aan een eigen website voor de Stichting de Bethune. Daarop zullen de geschiedenis van de familie, de collecties en de activiteiten van de Stichting worden toegelicht. De website dient ook als portaal voor het raadplegen van de diverse databanken waarmee het archief en de bibliotheek worden ontsloten.

*Uitvoeringstekening van een
glasraam door de Engelsman
John Hardman met techni-
sche aanduidingen, bewaard
in het archief van
J.-B. de Bethune.
[Marke, Archief kasteel Marke]*

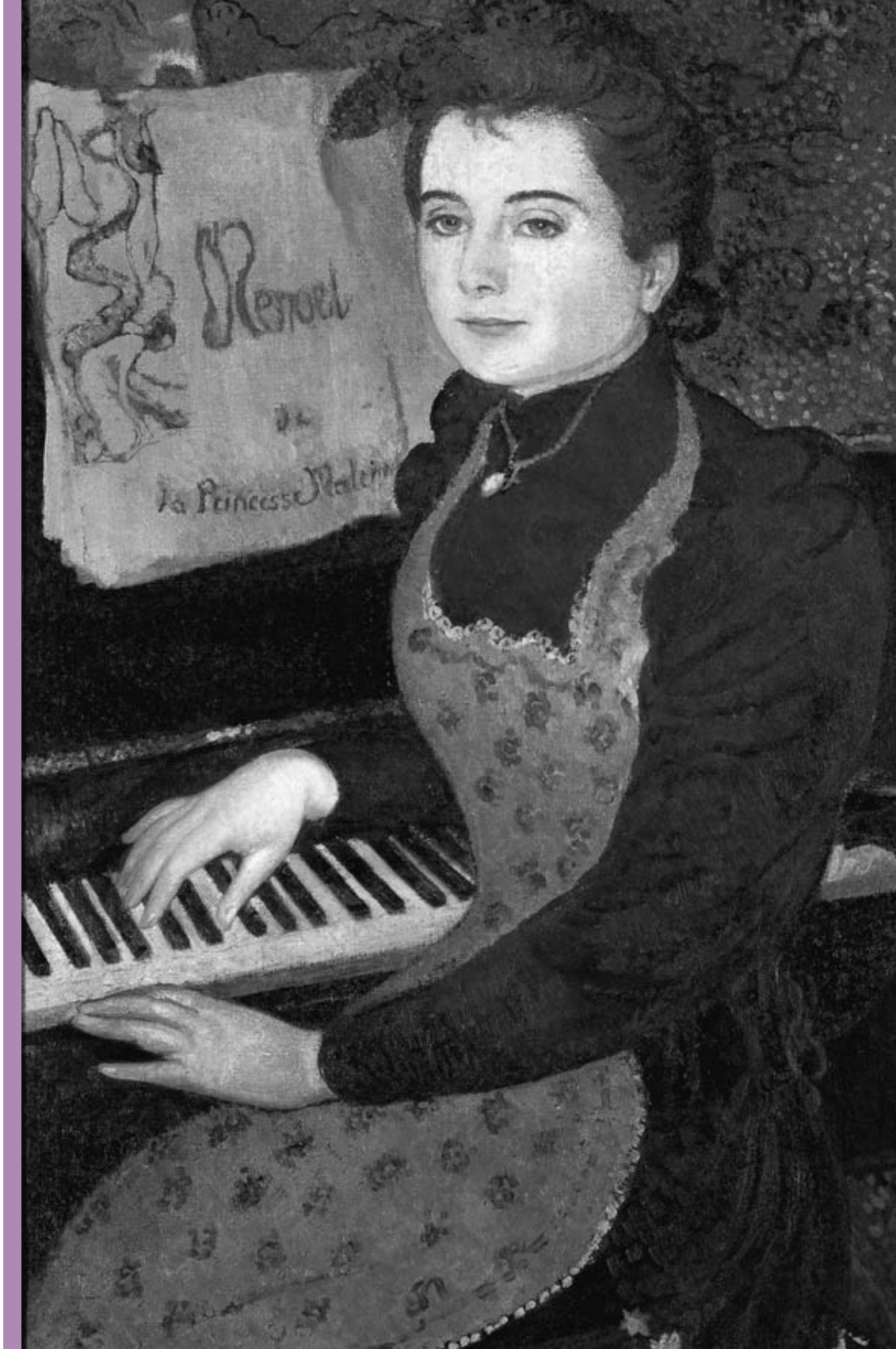
Maurice Denis en België

Nieuw Artes-boek

Cathérine Verleysen

De Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België in Brussel bezitten het monumentale werk “La Vierge à l’École” uit 1903. Het werd in 1911 door de Belgische staat aangekocht. Het is een van de weinige schilderijen van de Franse kunstschilder en -theoreticus Maurice Denis (1870-1943) dat zich in Belgische collecties bevindt. Denis was in België nochtans helemaal niet onbekend. Op het einde van de 19de en in de eerste decennia van de 20ste eeuw had hij veelvuldige en nauwe contacten met ons land. Die band tussen Denis en België belicht kunsthistorica Cathérine Verleysen in de nieuwe KADOC-publicatie *Maurice Denis et la Belgique, 1890-1930*. De studie is de neerslag van haar doctoraat aan Université de Paris-Sorbonne (Paris IV). Verleysen, nu als conservator verbonden aan het Museum voor Schone Kunsten van Gent, belicht in haar werk alle aspecten van de bijzondere relatie van Denis met België. Bij de voorstelling van het boek op 20 juni bracht de auteur volgende inleiding.

Als jonge kunstenaar maakte Maurice Denis deel uit van de groep van de Nabis. Paul Sérusier richtte de groep op in juli 1888. Andere leden waren onder meer Paul Ranson, Félix Vallotton, Edouard Vuillard, Jan Verkade en Pierre Bonnard. Met het Hebreeuwse woord ‘nabi’, gaven deze jonge kunstenaars aan dat ze zich beschouwden als de profeten van nieuwe ideeën die een herleving van het schilderen moesten inluiden. De Nabis keerden zich tegen het positivisme en verwierpen het impressionisme en

het neo-impressionisme. Ze lieten zich begeistern door Paul Gauguin, voor wie een kunstwerk geen imitatie van de natuur meer mocht zijn, maar wel een plastisch equivalent van de werkelijkheid. Er moest worden gestreefd naar een vergeestelijkte kunst waarin elk waarneembaar object een teken was van een idee, waarin het zichtbare een openbaring was van het onzichtbare.

Maurice Denis, Procession sous les arbres, 1892. Dit doek werd getoond op het salon van La Libre Esthétique in 1894. [Collection privée / © SABAM Belgium 2010]

De referenties waren talrijk en alle even inspirerend: de primitieve kunst, de Japanse grafiek, de volkskunst, de trecento-schilderkunst, Paul Gauguin, uiteraard, maar ook Pierre Puvis de Chavannes, Edgar Degas, Odilon Redon en Paul Cézanne. Kenmerkend voor het palet van de Nabis was een uitgesproken vereenvoudiging; de emotionele werking mocht immers niet in details verloren gaan. De eenheid op het doek werd niet meer opgebouwd rond een centraal perspectief, maar ontstond uit een ordening van vlakke, decoratieve kleurpartijen. De optische harmonie ging dus uit van het schilderij zelf, waarin lijn, kleur en textuur hun eigen wetten stelden. De traditionele hiërarchie werd zo genegeerd: alle delen van het schilderij waren immers even belangrijk.

“Nabi aux belles icônes”

Omdat in zijn oeuvre de mystiek centraal stond, werd Maurice Denis binnen de kring van de Nabis-kunstenaars de “Nabi aux belles icônes” genoemd. Zijn liefde voor Fra Angelico bepaalde de richting die hij zijn hele leven trouw zou blijven, meer bepaald de christelijk geïnspireerde kunst. Volgens Denis was de religieuze kunst, wegens haar eenvoudige, ondubbelzinnige oprechtheid, het meest aangewezen om de moderne kunst een nieuwe richting te geven. Al in 1886 - hij was toen nog maar zestien jaar oud - schreef Denis in zijn dagboek: “La peinture est un art essentiellement religieux et chrétien”. Processies, Bijbelse en liturgische taferelen domineren zijn werk. Ook zijn intieme familieportretten en huiselijke taferelen ademen een religieuze sfeer uit, zelfs als er geen directe verwijzingen naar de katholieke godsdienst in verwerkt zijn.

Denis streefde zijn leven lang naar een synthese tussen de moderne schilderkunst en de traditie. Tijdens zijn Nabis-periode greep hij terug naar de zuivere eenvoud van zowel de trecento- en quattrocento-schilders als de Japanse prentkunstenaars. Een reis naar Rome, in 1897, sloot zijn Nabis-periode langzaam af en luidde stilistisch een nieuwe fase in. Denis bekeerde zich tot zowel het classicisme van Romeinen en Grieken als de klassieke Franse vormen van Nicolas Poussin. In de classicistische schilderijen die hij vanaf de eeuwwisseling realiseerde, werden Bijbelse, mythologische en familietaferelen verwerkt. Denis plaatste die scènes doorgaans in Saint-Germain-en-Laye, zijn woonplaats, terwijl zijn echtgenote, kinderen, familieleden en vrienden fungeerden als personages. Op die manier verleende de kunstenaar aan religieuze taferelen een actuele geldigheid. De heldere kleureffecten en de serene uitstraling van Fra Angelico zullen hun weg blijven vinden in Denis' tonale stabiliteit en vereenvoudigde vormen.

Brussel, kruispunt van de Europese avant-garde

Maurice Denis in een Belgische context plaatsen roept de herinnering op aan de tentoonstelling 'Parijs-Brussel. Brussel-Parijs. De artistieke dialoog tussen Frankrijk en België tussen 1848 en 1914'. Die werd ruim tien jaar geleden georganiseerd in het Musée d'Orsay en in het Museum voor Schone Kunsten van Gent. Ze zoomde in op de bevoorrechte dialoog tussen twee actieve kunstencentra en bracht de intense verstrengeling van de Franse en Belgische kunst in beeld.

Tijdens deze periode was de actieve invloed die onder meer van Brussel uitging bijzonder belangrijk. Zeker op het vlak van kunst en cultuur stond het Brusselse milieu open voor invloeden van buitenaf en ging het zelf actief op zoek naar nieuwe impulsen. Die leergierigheid was voornamelijk in de negentiende eeuw eigen aan de liberale burgerij, die, dankzij een groeiend zelfbewustzijn, de eigen tradities, het eigen patrimonium en typische vaardigheden ontdekte en zou doen gelden. Het hoogtepunt van deze burgerlijke renaissance situeerde zich tussen de jaren 1890 en 1914. Brussel werd toen een kruispunt van de jonge Europese avant-garde. Een van de centrale ontmoetingsplaatsen was de kring Les Vingt, die in 1894 overging in La Libre Esthétique. Deze kringen hadden de ambitie vernieuwende talenten te steunen en een brug te slaan tussen de verschillende kunstdisciplines. Met hun jaarlijkse salons wilden ze de kunstwereld doen herleven, vooruitstrevende internationale kunst naar Brussel brengen en zo van België het centrum van de avant-garde maken. Talrijke buitenlandse kunstenaars - impressionisten, pointillisten, symbolisten, kunstenaars van de Engelse Arts and Crafts Movement, de Nabis - werden uitgenodigd en oefenden een duurzame invloed uit op hun Belgische collega's. Op die jaarlijkse salons werden ook concerten en lezingen gegeven. Het tijdschrift *L'Art moderne* werd de spreekbuis van de groep.

Ook Maurice Denis werd aangetrokken door de vitale, vooruitstrevende geest die het Brussel van rond de eeuwwisseling kenmerkte. In 1923 vatte hij de heroïsche sfeer van toen als volgt samen: "Pour nous [...], jeunes Français, la Belgique était alors une terre privilégiée, la terre promise de l'Art nouveau, où poussaient librement les formes les plus originales des arts plastiques, comme aussi de la musique et de la littérature."

Vooreerst is er de grote weerklink die het werk van de Belgische symbolistische schrijver Maurice Maeterlinck in het oeuvre van Denis vond. Denis was een groot bewonderaar van de Belgische toneelschrijver. De interesse voor het werk van Maeterlinck liep parallel aan Denis' zoeken naar een verzoening tussen een spiritueel en een aards leven. In Denis' dagboek lezen we immers dat de kunstenaar veel nadacht over mys-

tiek, religiositeit en de zin van het leven. Het was vanuit die preoccupatie dat Denis de teksten van Maeterlinck las. Geïnspireerd door deze lectuur verwerkte de kunstenaar de typerende motieven van het statische, droomachtige Maeterlinck-drama op doek: de stilte, het uitblijven van elke vorm van actie, het mysterie, het ondergaan van het lot, het gevoel van angst. Denis creëerde de “figures d’âme” zoals de schilder ze zelf noemde: frêle vrouwenfiguurtjes, in het wit gekleed, onderworpen aan hun lot, onbeweeglijk, alsof ze stilstaan in de tijd. Hij plaatste ze bij voorkeur in een bos, een plaats waar, zoals bij Maeterlinck, een ontmoeting met het mystieke tot stand kan komen. Ook bepaalde personages en verhaallijnen uit de toneelstukken van Maeterlinck waren een inspiratiebron voor de Franse kunstenaar, *La Princesse Maleine* bijvoorbeeld, of *Marthe et Marie (Intérieur)*, waarin het verlies van een kind centraal staat en dat Denis schilderde op een ogenblik dat zijn gezin zelf vroegtijdig een kindje verloor.

Vernieuwing van de religieuze kunst

Maurice Denis stelde voor het eerst in België tentoon in het voorjaar van 1892 op het negende salon van Les Vingt. In 1894 ging Les Vingt over in La Libre Esthétique, dat actief zou zijn tot in 1914. Maurice Denis nam twaalf keer deel aan de jaarlijkse salons van La Libre Esthétique. De werken die hij er tentoonstelde, illustreren het veelzijdige karakter van zijn oeuvre. Denis was er aanwezig als decoratief kunstenaar, illustrator, schilder van huiselijke taferelen, en ook, en op heel overtuigende wijze, als religieus schilder.

Het was dankzij die geconcentreerde aanwezigheid bij La Libre Esthétique, en in het bijzonder dankzij de inzending van zijn christelijk geïnspireerd werk, dat Maurice Denis werd opgemerkt door een aantal jonge, katholieke intellectuelen die een actualisering van de religieuze kunsten wilden doorvoeren. Die intellectuelen wilden het geloof verzoenen met de moderne kunst en veroordeelden daarbij het teruggrijpen naar de neostijlen en de ‘bondieuserie’. Zij zagen in het eigentijdse karakter dat voor hen Denis’ christelijke kunst typeerde, een te volgen voorbeeld en betrokken de Franse kunstenaar bij hun initiatieven.

Het was in deze context dat het tijdschrift *Le Spectateur catholique* de veelzijdige artistieke identiteit van Maurice Denis naar voren bracht. Ook het vernieuwingsgezinde tijdschrift *Durendal* volgde minutieus Denis’ realisaties, en dat zowel in België als in Frankrijk. De vriendschappelijke contacten die de Franse kunstenaar had met verschillende *Durendal*-medewerkers (zoals Hippolyte Fierens-Gevaert, Olivier-Georges Destrée, Henri Carton de Wiart en Thomas Braun) werkten inspirerend en vormden een blijvende aanmoediging om de religieuze kunst een nieuw elan te geven.

De vernieuwing in de religieuze kunst werd eveneens bestendigd in verschillende tentoonstellingen. In Parijs, in 1911, organiseerde de Société de Saint-Jean de ‘Exposition Internationale de l’Art Chrétien Moderne’; onder impuls van Maurice Denis was er een sterke delegatie van Belgische kunstenaars aanwezig. Dat initiatief werd een jaar later in Brussel herhaald, waar het Salon de Printemps een aparte sectie reserveerde voor de religieuze kunst. Het was ongetwijfeld rond deze tijd dat de belangstelling in België voor Denis’ religieus werk het meest uitgesproken was: in 1911 kocht de Belgische staat *La Vierge à l’École* aan.

Tijdens de jaren 1920 exposeerde Denis in Antwerpen, bij de vereniging Kunst van Heden, en was zijn profaan en religieus werk meermaals te zien op de jaarlijkse ‘Salons d’Art français’ die de Brusselse galerij Georges Giroux organiseerde. Tegelijk bleef

Denis tijdens de jaren 1920 ook aanwezig in katholieke mid-
dens. De Franse kunstenaar nam deel aan de salons voor reli-
gieuze kunst die werden georganiseerd door priester Fernand
Crooy. Hij gaf lezingen over “La crise de l’art religieux moder-
ne” en over “L’importance du sujet de l’Art religieux”. Even-
eens tijdens de jaren 1920 realiseerde Denis kruiswegen voor
de parochiekerkjes van Maissin (aan de Lesse, bij het vandaag bekende boekendorp
Redu) en van Jehanster (bij Verviers). Hoewel de opdracht naar Denis ging, werden ze
uitgevoerd door de Ateliers d’Art sacré, een genootschap van jonge kunstenaars dat
vanuit Parijs, onder leiding van onder meer Denis, het kerkelijk patrimonium dat ver-
nield was tijdens de Eerste Wereldoorlog, wilde herstellen.

*Maurice Denis, La Vierge
à l’École ou Notre Dame à
l’École, 1903.
[Brussel, Koninklijke Musea
van Schone Kunsten van
België: inv. 3998 / © SABAM
Belgium 2010]*

Dit Belgische hoofdstuk in de biografie van Maurice Denis illustreert in de eerste plaats
dat Denis een kunstenaar van zijn tijd was, vooruitstrevend, idealistisch, kosmopoli-
tisch. België was voor Denis een land waar hij talrijke vrienden had, een land waar
hij graag naartoe reisde: Brussel, Namen, Antwerpen, Leuven, Brugge, Gent. Denis
stelde in België tentoon, was er een stem in het grensoverschrijdende debat omtrent
de modernisering van de religieuze kunst; hij verkocht er zijn werk en verspreidde er
zijn ideeën. Om het met de woorden van Maurice Denis zelf te zeggen: “On y était reçu
par de charmants amis de l’Art français qui s’appelaient Edm. Picard, Octave Maus,
Devillez, Carton de Wiart, Fierens-Gevaert. [...] C’était une véritable renaissance du
lyrisme, du sentiment religieux et de l’art idéaliste! Nous étions fier d’y être mêlé.”

Alle praktische informatie vindt u in bijgevoegde folder.

The Maritain Factor

Maritain en de modernis- tische kunst in het inter- bellum

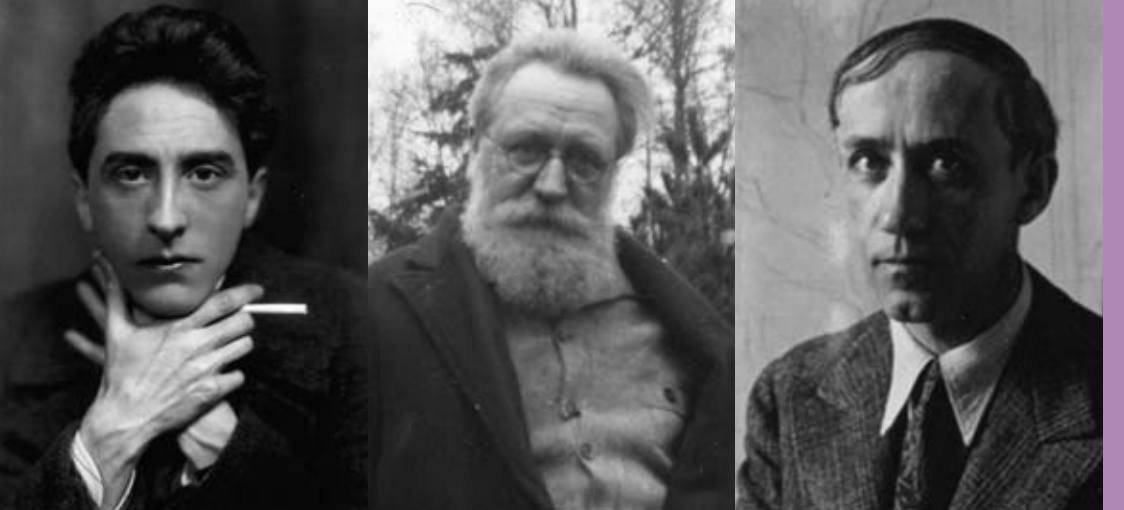
Rajesh Heynickx

Een bundel waarin twaalf auteurs uit zes verschillende landen het leven en werk van één denker gebruiken als invalshoek om de modernistische kunst uit het interbellum te herdenken: dat is de kernachtige omschrijving van *The Maritain Factor. Taking Religion into Interwar Modernism*, de recentste publicatie in de reeks KADOC Studies on Religion, Culture and Society. Maar wie was dan die denker en waarom kan hij nieuwe en verrassende perspectieven leveren op de modernistische kunst van het interbellum?

Jésus avait Sa Maritaine, moi j'ai mon Maritain: het was een taalgrapje, maar vooral ook een statement waarmee de Belgische filosoof Armand Thiéry tijdens een lezing begin jaren dertig uitpakte. Thiéry liet duidelijk zijn sympathie blijken voor het denken van de Franse filosoof Jacques Maritain (1882-1973), die op dat moment al een decennium lang een promotor was van een denkrichting waarvan de redeneermethode en basisprincipes waren verankerd in het werk van de dertiende-eeuwse dominicaan Thomas van Aquino: het neothomisme. Thiéry was zelf een neothomist van de eerste generatie. Samen met de latere kardinaal Mercier had hij in 1889 mee aan de wieg gestaan van het Leuvense Hoger Instituut voor Wijsbegeerte en van daaruit de boodschap uitgedragen dat via Thomas' oeuvre weerwerk kon worden geleverd tegen het positivisme, het liberalisme en het socialisme. Het neothomisme kon en zou het katholieke antidotum tegen een onttoverde wereld zijn. Dat was ook de overtuiging die

Maritain na de Eerste Wereldoorlog bij een zo groot mogelijk publiek doorgang wou laten vinden. Bij een onthulling in 1931 van een standbeeld te Leuven voor de in 1926 overleden Mercier beklemtoonde hij dat het thomisme meer dan ooit een levende doctrine was. Thomas had niet voor zijn eigen tijd, maar voor de twintigste eeuw geschreven. Hij was “l’apôtre et l’instructeur des temps modernes”.

“Art et Scolastique”

Volgens Maritain diende Thomas een gids te zijn op de meest uiteenlopende domeinen, van pedagogie tot kosmologie. Een bijzondere rol dichtte hij Thomas toe op het domein van de kunsten. Het overgrote deel van de toehoorders die Maritains lezing in 1931 bijwoonden, kenden hem immers vooral van zijn toen al vaak herdrukte kunstfilosofische studie, *Art et Scolastique*, die voor het eerst verscheen in 1920 en vanaf 1924 in het Nederlands beschikbaar was. In dat boek ondernam Maritain een poging om modernistische kunstopvattingen met het katholicisme te verzoenen. Hij verdedigde het idee dat ook de modernistische kunst, die brak met oude regels en op maatschappelijke vernieuwing was belust, toch met het katholicisme kon co-existeren. In zijn ogen kon de moderne kunst immers worden gezien als een continuering van de creatieve daad die God met de schepping van de wereld had gesteld. Die ambitie leverde alleszins een hybridisch boek op: naast talrijke verwijzingen naar Aristoteles en Thomas van Aquino gaven de voetnoten van Maritains *opus famosum* vorm aan een ‘who’s who’ van het modernism.

Van links naar rechts: Jean Cocteau, Albert Servaes en Gino Severini.

Met *Art et Scolastique* oogstte Maritain niet enkel succes bij rigoureuze adepten van het neothomisme, zoals Thiéry. Het boek werd ook in modernistische kunstenaarsmiddens stukgelezen. De Franse dichter en surrealistische filmmaker Jean Cocteau bekeerde zich tot het katholicisme onder invloed van Maritain. Voor de schilders Gino Severini, een pionier van het futurisme, en Otto van Rees, één van de eerste dadaïsten, was Maritain een spirituele raadgever. En toen de verdediger van de abstracte kunst, de kunsttheoreticus en schrijver Michel Seuphor in het midden van de jaren 1930 het katholieke geloof omarmde, deed hij dat voor een groot stuk op aanraden van Maritain. Voor al die figuren leek het statement te gelden dat door de Ierse dichter Brian Coffey, die ooit onder supervisie van Maritain een doctoraat over het begrip orde schreef, werd geformuleerd: de moderne kunst van de twintigste eeuw had nood aan een thomistisch raamwerk.

Driedelige bundel

In de eindeloze reeks studies over modernistische kunst uit de jaren 1920 en 1930 zijn de traditionele referentiekaders die in alle veranderingen een rol bleven spelen, zoals historische studie of de fascinatie voor landelijkheid, al te lang genegeerd. In *The Maritain Factor* wordt via een bestudering van de receptie en perceptie van Jacques Maritains neothomistische kunstfilosofie die lacune voor een stuk opgevuld. Na een breed inleidend artikel waarin de concrete raakpunten tussen de modernistische esthetica en neothomistische filosofie worden

geduid, splits de bundel zich op in drie delen, die telkens bijdragen van enkele internationale specialisten groeperen.

Van links naar rechts: Pieter van der Meer de Walcheren, Joseph Roth en T.S. Eliot.

Zo wordt in het eerste deel, 'Profiling Maritain', de intellectuele achtergrond van Maritain in kaart gebracht. Naast die ideeënhistorische doorlichting wordt er vervolgens ingezoomd op de culturele infrastructuur van tijdschriften, studiekringen en brochures die Maritain gebruikte om zijn gedachtegoed uit te dragen. Deel twee, 'Grandes amitiés', borduurt voort op die ideeëncirculatie. Hier worden de intellectuele vriendschappen die Maritain tijdens zijn leven uitbouwde, geanalyseerd. De snelle verspreiding van zijn ideeën kwam immers tot stand door een goed uitgebouwd netwerk van (in)directe relaties. Tegelijk wordt in dit deel getoond dat we die vriendschapsbanden niet mogen idealiseren, zoals in de oude Maritain *Forschung* al te vaak gebeurde. Tal van Maritains vriendschappen, zoals die met de Vlaamse schilder Albert Servaes, eindigden in ruzie en onbegrip. Dat Maritains opvattingen niet door iedereen werden geapprecieerd, staat centraal in het derde en laatste deel, getiteld 'Confrontations'. Hier wordt duidelijk gemaakt waarom Maritain tijdens het interbellum bekend kon staan als een middeleeuwer met een modern kapsel en een gladde tong. Vanaf het moment dat hij met *Art et Scolastique* succes oogstte, groeide immers ook het verwijt dat hij de moderne kunst onder de glazen stolp van het katholicisme wou plaatsen.

In al de bijdragen in *The Maritain Factor* weerklinkt een pleidooi om onze visie op het modernisme niet te vernauwen tot een strikte tegenstelling tussen moderne ontwikkelingen en gedurende eeuwen overgeleverde kennis. In alle artikels wordt erop gehamerd dat het noodzakelijk is oog te hebben voor de manier waarop oude betekenisinhouden binnen het modernisme werden omgeduid. Zelfs in de snel veranderende wereld van het interbellum kon moderne kunst de drager van traditionele geloofsovertuigingen worden. Want het modernisme dreef niet enkel op revoluties en ontwikkelde zich allermindst in een religieus vacuüm. Evenmin verdampte het katholieke geloof in de eeuw van het modernisme, zoals hardnekkige seculariseringstheorieën ons nog altijd willen doen geloven. Meer zelfs, in *The Maritain Factor*, waarin uiteenlopende modernisten, van T.S. Eliot tot Joseph Roth de revue passeren, wordt getoond dat het katholicisme niet slechts één van de vele traditionele 'resten' was die aan het modernisme bleven kleven, maar een organiserende en zelfs structurerende rol kon vervullen binnen dat cultuurfenomeen.

Alle praktische informatie over deze publicatie vindt u in bijgevoegde folder.

BLIK OP RELIGIE OP BLIK

ZOMERSE TENTOONSTELLING

Tot 18 september loopt op KADOC de tentoonstelling "Blik op religie op blik". Deze tentoonstelling presenteert een honderdtal blikken dozen.

Blikken dozen bevatten bonbons, koekjes, sigaren ... of waren leeg en wachtten geduldig op vrijgevig mannen en vrouwen. Ze hebben geleefd - dat laat zijn sporen na. Sommige zijn bescheiden, andere dan weer exuberant. Hun afbeeldingen spreken tot de verbeelding en brengen andere werelden dichterbij. Bijna alle dragen ze fier hun merknaam. Ze waren in eerste instantie bedoeld als aantrekkelijke en verleidelijke verpakking. Pas later nam de nostalgie de plaats in van de zoetigheden en de rookwaren. Ze werden verzamelobjecten.

De blikken dozen op deze nieuwe KADOC-tentoonstelling zijn het resultaat van de passie van Yvette Dardenne (Grand-Hallet, Hannut). Zij bouwde een collectie uit van zo'n vijftigduizend stuks. De tentoonstelling toont dus slechts een fractie. 'Religie' is de toets waaraan de dozen een voor een zijn onderworpen. U vindt er blikken met voorstellingen van paters en nonnen, pausen en prelaten, kerken en abdijen. Sommige presenteren de kruisweg, andere zijn gemaakt in de vorm van een kerk of zelfs een kerkorgel. Enkele voorbeelden vindt u op de eerste en derde bladzijde van deze nieuwsbrief.

Alle praktische informatie vindt u op www.kadoc.kuleuven.be.

Werken mee aan dit nummer / Lieve Claes / Jan De Maeyer / Roeland Hermans / Rajesh Heynickx / Cathérine Verleysen / Luc Vints / Gwenny Vlaemynck / Vormgeving / Alexis Vermeylen / Druk / Peeters, Herent / Verschijnt tweemaandelijks / wordt op aanvraag kosteloos toegezonden / Kantoor van afgifte / 3000 Leuven 1 / Verantwoordelijke uitgever / Emmanuel Gerard / Kortrijksestraat 351 / 3010 Leuven (Kessel-Lo)

KADOC / Documentatie- en onderzoekscentrum voor religie, cultuur en samenleving / Adres / Vlamingenstraat 39 / B - 3000 Leuven / Telefoon / +32 (0) 16 32 35 00 / Fax / +32 (0) 16 32 35 01 / E-mail / postmaster@kadoc.kuleuven.be / Internet / <http://kadoc.kuleuven.be>

Giften voor KADOC / kunnen worden overgemaakt op rekeningnummer 734-0194177-89 van de K.U.Leuven met vermelding '400/0000/53084 gift KADOC'. Vanaf 30 euro wordt een fiscaal attest bezorgd.

Uw steun voor de realisatie van het nieuwe erfgoeddepot in Heverlee blijft ook erg welkom. Inlichtingen over de modaliteiten van het bouwfonds vindt u in een speciale brochure die u op eenvoudige aanvraag wordt toegezonden.

U kunt natuurlijk ook rechtstreeks het bouwfonds steunen via een overschrijving op rekeningnummer 734-0194177-89 van de K.U.Leuven met vermelding '400/0000/49448 gift KADOC'. Ook daarvoor wordt vanaf 30 euro een fiscaal attest bezorgd.